



HOOFDSTUK ACHT

Alles is nu volgens de reglementen ingericht

januari tot december 1821

Raad van politie, pagina 269

Net als voorgaande jaren wordt ook het nieuwjaarsfeest 1820 zowel beschreven in een brief van Benjamin van den Bosch dd 3 januari 1821, invnr 56, als in een daaruit afgeleid artikeltje van Ockerse in de *Star* 1821 pagina 58 ev.

De mededeling van haar installatie en de samenstelling van de raad van politie staat in een brief van de raad aan de permanente commissie dd 09 januari 1821, invnr 56. Stephanus van Royen is voor een jaar tot voorzitter benoemd. De burgemeesters van Steenwijk heten Zomer, Tuttel en Middendorp, waarvan de laatste secretaris van de raad is. De schout van Steenwijkerwold heet Fabius. In de praktijk zullen Van Royen, Tuttel en dokter Schuurman precies zo optreden, streng dus, als de Maatschappij graag wil, waardoor Johannes hen een keer aanduidt als 'zeg maar de princenpartij', terwijl Zomer, Middendorp en Fabius zich lankmoediger tonen. Dat is dus drie tegen drie! Zij vragen op 26 januari schriftelijk om nadere instructies, invnr 56.

De instructie van de permanente commissie aan de raad is gedateerd 10 februari 1821 en bevindt zich in invnr 1614 (de inventarisnummers 1613 tot en met 1625 gaan helemaal over tucht en toezicht op de koloniën). De 'Bekendmaking, van wege de Permanente Kommissie aan de kolonisten van Frederiksoord en Willemsoord' is een dag eerder, 9 februari 1821, zit bij de uitgaande post, invnr 352, en valt in uitgetypte vorm te bereiken [via deze overzichtspagina](#) (bij 9 februari 1821). Benjamin schrijft aan de permanente commissie dd 13 februari 1821 hierover, invnr 56.

Geneverschulden, pagina 270

Over het 'bijna naakt' zijn van de twee gezinnen schrijft Benjamin van den Bosch op 5 januari 1821, invnr 56. Naast Biemans is dat dus Dirk Houtman uit Vlaarding (zie de noot bij de medailleverdeling in boek bladzij 255, *Kolonistenklasse en gezinsklasse*). Over hout hakken in een brief op 5 januari, welk stukje overgenomen wordt bij de kolonieberichten in de *Star* van januari, en de gestremde scheepvaart en het gebrek aan vlas blijken volgens een brief van Benjamin nog op 24 januari te spelen, alles ook invnr 56, maar zullen zelfs tot in februari duren, zie verderop.

Het verzoekschrift van Johannes Bosch is gedateerd 15 januari 1821, invnr 56, en is gericht aan Benjamin, ‘Met schuldigen eerbied en innigen hoogachting geve te kenne aan den Here Directeur der colonie Frederiksoord.’ Benjamin stuurt het de volgende dag door naar Den Haag. De permanente commissie bespreekt de brief in haar vergadering van 24 januari, invnr 38, en maakt een concept-briefje aan Bosch, invnr 960, met de tekst ‘24 jan. 1821, De Permanente Kommissie hebbende het rekwest van J. Bosch, in aanmerking genomen hebbende, dat dezelve reeds zijne schuld op voeding en landhuur heeft afbetaald, en nog bovendien f 22,21 te goed gemaakt heeft, heeft besloten, uit aanmerking zijner ziekelijke omstandigheid van dezelfde toeteleggen tot den eersten mei aanstaande ééne gulden van dit tegoed wekelijks, en reserveert verder aan zich om ten zijnen aanzien nader zoodanige maatregelen te nemen als vereischt zullen worden om in zijne behoefte te voorzien.’ Vervolgens melden de notulen van 9 februari, invnr 38, dat Bosch ‘de volstrekt onontbeerlijke kledingstukken’ mag ontvangen.

Enkele andere kolonisten die de permanente commissie vragen om hulp en die in de volgende paragraaf – *Curatele* – terugkomen: de weduwe Weender uit Zaandam, de weduwe Vergeer uit Gouda, De Kruif uit Utrecht, De Wals uit Geertruidenberg. De permanente commissie meldt in haar notulen van 17 februari, invnr 38, de ontvangst van een brief van Benjamin dd 11 februari waarin hij ‘meldt de behoefte van eenige kolonisten aan kledingstukken’. Eerder, 5 januari, had hij al geschreven over de ‘genever schulden’ en over het uit de kroeg plukken van jonge kolonisten, invnr 56.

Curatele, pagina 272

De correspondentie van/over Grietje Weender begint met een brief die ze blijkbaar aan de subcommissie Zaandam heeft geschreven, want die subcommissie richt zich – met letterlijke aanhalingen uit haar brief – tot de permanente commissie op 19 januari 1821, invnr 56. Blijkbaar was er intern ook al over gesproken, want Benjamin had drie dagen eerder, dus 16 januari, zijn mening over haar situatie al gegeven en zendt daarbij ‘de staat van het genotene en verschuldigde van de weduwe Weender’.

Het verzoek van Geertruidenberg een ingedeelde bij haar kolonist, Jacob de Wals, te doen staat in een brief aan de permanente commissie dd 16 januari 1821, met daar bijgevoegd een brief van De Wals aan die subcommissie (voor hem geschreven door Jacob Baade) van 17 december 1820, waarin hij hetzelfde vraagt, maar een trucje probeert. Hij heeft een kleinkind in huis, Marten Johan Favier, geboren 27 juli 1814, een zoon van zijn dochter Maria, en hij wil dat die als ingedeelde telt. Op 5 februari adviseert Benjamin de permanente commissie dat niet door te laten gaan, want de subcommissie Gorinchem betaalt niets voor het kind. Bovendien is volgens Benjamin het gezin helemaal niet hulpbehoevend en blijkt uit de staten van inkomens dat ze prima kunnen bestaan, alles invnr 56.

Gouda schrijft over de klachten van haar koloniste, de weduwe Vergeer, op 15 februari, invnr 56. Dit krijgt later in het jaar een staartje, zie boek bladzijde 302 en verder.

De subcommissie Utrecht had zich vlak daarvoor, op 8 februari 1821, beklagd over de situatie van hun kolonist De Kruif. Fragmenten uit die brief en het daaropvolgende onderstandsbesluit – best een belangrijk moment in de geschiedenis van de Maatschappij want voor het eerst wordt afgeweken van het principe ‘wie niet werkt zal niet eten’ (notulen permanente commissie dd 12 februari 1821, invnr 38) – zijn te lezen en te bereiken [via deze overzichtspagina](#) (bij februari 1821). De motivering ‘publieke opinie’ geeft Johannes in het jaarverslag, afgedrukt in *Star* pagina 576. De preciese datum van de invoering van winkelkaartjes is niet te achterhalen, maar is of die dag of ietsje later. In ieder geval is het niet juist – wat in veel literatuur staat – dat het vanaf het begin de bedoeling is geweest. Dit is weer zo’n misverstand dat is gerezen omdat er bij Johannes zo weinig

zit tussen voornemen en uitvoering. De uitleg wat winkelkaartjes zijn staat pas in de *Star* van september 1821.

Benjamin moet op 7 maart, invnr 56, melding maken van de verbroeiing van aardappels. De kolonisten die een eigen wintervoorraadje aardappelen gekuild hadden, hebben dit probleem niet. Volgens Benjamin komt dat waarschijnlijk 'door dien zij deze kuilen van tijd tot tijd moesten open maken, om eenige voorraad voor de dagelijksche consumptie te bekomen', zodat die aardappelen wél konden uitwasemen.

Over zijn steeds achterstalliger wordende administratie is talloze correspondentie, bijvoorbeeld een brief van Benjamin van 5 februari waarin hij voorstelt het anders in te richten, maar wel met veel schroom: 'De menigvuldige bezigheden, die als van alle kanten toenemen, hebben mij niet altijd vergund, mijne mening behoorlijk te ontwikkelen. Wanneer ik mij heb kunnen doen begrijpen, zal ik voldaan zijn en mij gaarne aan de bepaling der Kommissie onderwerpen.' Het maakt het voor hem niet makkelijker dat de Ommerschans een ander soort kolonie wordt met een ander soort administratie, blijktens zijn brief van 13 februari, alles in invnr 56.

Over de hem belagende schuldeisers op 22 maart 1821, ook in invnr 56: 'De Kommissie houde het mij ten goede dat ik nogmaals daarop terug kome, dewijl de gevolgen daar van thans onaangenaam worden.'

Over de ijsschotsen die de scheepvaart belemmeren schrijft hij op 23 februari 1821, ook invnr 56.

Ellendige beesten, pagina 274

Het voorstel tot verbouwing van het logement doet Johannes van den Bosch aan de permanente commissie dd 7 maart 1821; invnr 56. Besluit permanente commissie in haar notulen van 14 maart 1821, invnr 38. Later; 5 mei, invnr 57, stelt Johannes voor de kamers te behangen, wat ook wordt uitgevoerd. Blijkbaar was het inderdaad hard nodig en had de slechte staat van de herberg mensen doen afzien van een bezoekje aan de kolonie, want de *Stars* van mei, juni, juli en augustus 1821 putten zich uit in verhalen dat het logement verbouwd is en er nu heel goed te logeren valt.

De preciese stichtingsdatum van Wilhelminaoord valt te stellen op donderdag 5 april 1821. Op 6 april, invnr 57, schrijft Benjamin namelijk: 'Gisteren heeft de Heer Oosterlo een aanvang met de nieuwe woningen in kolonie no.4 gemaakt.'

Het voorstel om kolonisten bij te laten dragen in kerkelijke kosten, komt van Petrus Ameshoff. Hij is bevriend, althans correspondeert, met dominee Jentink van Steenwijkerwold en die was er bij hem over begonnen. Op 10 maart 1821, invnr 38, neemt de permanente commissie het besluit tot de invoering van die heffing met daarbij tevens: 'Besloten het besluit der P.K. omtrent de kerkentaken medetedeelen aan den Heer P. Ameshoff te Amsterdam, ter beantwoording zijner missive omtrent de godsdienstuitoefening in de kolonien.'

Ds Jentink maakt gewag van zijn wantrouwen jegens de boeren in zijn kerkeraad in een brief aan Petrus Ameshoff dd 2 mei 1821, die Ameshoff voegt bij een brief van hemzelf van 4 mei, invnr 57. Ameshoff ondersteunt Jentinks vraag 'of de kerkenraad daar niet buiten zoude kunne gehouden worden', maar het is mij onbekend hoe dit afgelopen is.

Op 28 maart 1821, invnr 56, schrijft Benjamin van den Bosch aan de permanente commissie: 'De uit Denemarken gekomen reisigers zijn heden naar een verblijf van zes dagen terug gegaan. Zij hebben hunne bijzondere tevredenheid over de geheele inrigting en de bekomene inlichtingen betuigd en waren in het geheel ten uiterste voldaan.' Verder over dat bezoek in de *Star* van april en mei 1821 en iets in een brief van Benjamin van den Bosch aan de permanente commissie dd 8 april 1821, invnr 57.

De subcommissie Middelburg ontvangt van Abraham Koppejan 'in de maand februarij ll. een

vernieuwd verzoek om naar herwaards te rug te keeren', schrijft zij op 12 april 1821. Daarvoor, op 2 april 1821 had Benjamin aan de permanente commissie geschreven: 'Vrouw Koppejan zal morgen, met het goed haar in eigendom behorende naar Zeeland, terwijl haar man hier blijft tot de Kommissie hem zal gelieven te ontslaan. Den 2 assessor heeft daartoe permissie gegeven.' Alles in invnr 57.

In haar brief citeert de subcommissie alle klachten van Koppejan en op 17 mei reageert 'fungerend directeur Visser' daarop, met ook een staatje met schulden en verdiensten van Koppejan. Op 4 juni meldt Middelburg dat zij een brief ontvangen hebben waarin Koppejan schrijft toch te willen blijven. Alles invnr 57.

Debougingen, pagina 276

Op 7 maart, invnr 56, schrijft Benjamin dat de wees Gerrit Molen door de raad van politie tot één jaar Ommerschans is veroordeeld. Hij was op 21 januari, samen met de ook door Hoogeveen gezonden Jannes Kruik of Kuik, naar de kerk in Steenwijkerwolde gegaan maar nooit meer teruggekeerd. Er waren die dag nog twee jongeren weggelopen en die waren erin geslaagd de Duitse grens te bereiken, maar Molen en Kruik waren door gerechtsdienaren opgepakt en teruggevoerd. Gerrit Molen is dan vijftwintig jaar. Jannes Kruik pas 16 en daarom komt die laatste er af met 'eene ernstige correctie'.

De toestanden rond Johannes Bosch worden beschreven vanuit:

- een brief van Johannes van den Bosch aan de permanente commissie dd 16 maart 1821, invnr 56, en
- een hele lange brief van kolonist Johannes Bosch dd 21 oktober 1821, waarin hij vanuit de strafkolonie Ommerschans terugblijkt op alle gebeurtenissen op de kolonie. Die brief is gevoegd bij een brief van directeur Wouter Visser van 20 december 1821, invnr 59, en is ook de bron voor de volgende paragrafen en komt later in het boek ter sprake op bladzij 309 ev.

Het door de kolonist Bosch aan de generaal overhandigde rekwest is nergens teruggevonden. Het laat zich raden wat Johannes van den Bosch ermee gedaan heeft.

Dit waar mijn ongeluk, pagina 278

Het door prins Frederik ondertekende plan om nieuwe leden te werven is gepubliceerd in de *Star* van april 1821, de oproep aan de honoraire en korresponderende leden in de *Star* van mei 1821. Discussies over 'de dorpen' en de geringe belangstelling daar voor de Maatschappij zijn er behalve met de gouverneur van Drenthe onder meer met de subcommissie Medemblik, die het boetekleed aantrekt en schrijft dat ze haar kolonisten tot nu toe te veel uit de stad gehaald heeft, brief van Medemblik dd 13 januari 1821, invnr 56, en met Bolsward dat op 14 maart een enorme brief stuurt over onder meer het verband tussen drankzucht en armoede, ook invnr 56. Fragmenten daaruit zijn te lezen via [via deze overzichtspagina](#) (bij maart 1821).

De 'kollekte met de zak' opent in de *Star* van juni 1821 de daarna regelmatige meldingen van succesjes. Het citaat van de vrouw die haar kind niet naar 'vreederiksoort' wil, komt uit G.A. Bontekoe, *De relaties van de stad Enkhuisen met koloniën van de Maatschappij van Weldadigheid te Frederiksoord en Veenhuizen van 1818 tot 1849*, artikel in Nieuwe Drentse Volksalmanak 83, 1965.

Zie voor de bronnen voor de toestanden rond Bosch de in de vorige paragraaf genoemde brieven. De opmerking van Johannes van den Bosch over 'het sterven wel in de zin' hebben staat in een reactie op kolonist Boschs latere brief dd 8 december 1821, invnr 59.

Zeggende dat ik gedrost waar, pagina 280

De versie van kolonist Bosch komt uit dezelfde bron als in voorgaande paragrafen en die van

Benjamin van den Bosch uit een brief dd 6 april 1821, invnr 57. Op 10 april besluit de permanente commissie in haar notulen, invnr 38, om aan de raad van politie te schrijven dat Bosch naar de Ommerschans moet en op 26 april meldt Johannes van den Bosch dat de kolonist zich op de Ommerschans rustig houdt, invnr 57.

Mijne krachten te boven gaan, pagina 282

Benjamin meldt zijn ontslag in een brief dd 19 april 1821 aan de permanente commissie, hij licht het een week later nog eens toe vanuit Zwolle in een brief dd 26 april, beide brieven invnr 57. Dan weet hij al dat hij een ongewenste volgende klus krijgt en komt hij met de mooie zinsnede over de koning: 'eene zijde, die niet gewoon is vele tegenwerkingen te ontmoeten'.

De permanente commissie bespreekt een en ander op 27 april, invnr 38, en stuurt de volgende dag de gevoelvolle dankbrief, invnr 352.

Johannes van den Bosch schrijft er slechts summier over aan Faber van Riemsdijk. De citaten hier van Johannes komen allemaal uit het jaarverslag later in het jaar, gepubliceerd in de *Star* van september 1821, over Benjamin met name pagina 673.

Op 10 mei, invnr 352, informeert de permanente commissie de koning dat Benjamin van den Bosch terug is naar zijn bataljon. Vanaf 27 augustus, invnr 58 en verder, schrijft Benjamin af en toe aan de permanente commissie over de oprichting van de kolonie in Wortel in België.

Wouter Visser, pagina 283

Benjamin van den Bosch had Wouter Visser aanbevolen op 7 juni 1820, invnr 55. Nadat de permanente commissie op 20 april 1821, invnr 38, de provisionele (voorlopige) aanstelling van Visser als directeur had goedgekeurd, begint Johannes de nieuwe directeur vanaf 5 mei, invnr 57, lof toe te zwaaien en op 2 juni, invnr 38, besluit de permanente commissie tot de vaste aanstelling wat Visser blijkbaar op 7 juni te horen krijgt, want hij schrijft die dag eerst een brief als 'fungerend directeur' en later op de dag een bedankbrief voor het in hem gestelde vertrouwen als gewoon 'directeur', invnr 57.

Over zijn instelling bij dit soort werk schrijft Visser, nog als adjunct-directeur van de Ommerschans, aan de onderdirecteur daarvan, luitenant Fenner, in januari 1821, welke brief zich in gekopieerde vorm bevindt bij een brief van Fenner dd 14 februari 1824, invnr 68, en welke brief ter sprake komt in [het boek *De bedelaarskolonie*](#).

Vissers ontroering bij Veenhuizen staat in een brief van hem aan de permanente commissie dd 5 juni 1823, invnr 65. Die steen is er gekomen en siert nu de ingang van het Gevangenis museum Veenhuizen. Meer over de stichting van Veenhuizen in [het boek *De kinderkolonie*](#).

Die Amsterdamse kolonisten hadden Vissers irritatie gewekt door na hun aankomst eerst een tijdje de boel aan te kijken, niets op schuld te nemen en de beslissing om te blijven of terug te keren voor zich uit te schuiven. De subcommissie Amsterdam klaagt over hun behandeling en de vreselijke vloeken van Visser dd 11 september 1821 invnr 59.

Die kolonist die de deur voor zich dicht gesmeten kreeg toen hij verlof vroeg was Jacob Kuit. Het wordt 3 september 1822, invnr 62, beschreven door een andere kolonist, Nicolaas Verhulst uit Delftshaven, die vervolgt: 'Deze man kwam schreiende bij mij, en verzocht voor hem een brief te willen schrijven aan de Hr. Drieling woonende in 's Hage, omdat dien Heer hem zeer wel kende, en ook wel zoude bewerken dat er verlof kwam.' Door het schrijven van die brief raakte Verhulst op zijn beurt weer zwaar in de problemen.

Verkleefd aan den sterke drank, pagina 285

Begrip voor een keer een borreltje te veel staat bijvoorbeeld in een brief van Johannes van 3 december 1821, invnr 59. Vooral de *Star* van juli 1821 gaat met termen als 'verkleefd aan den drank' erg tekeer en de proclamatie tegen misbruik van sterke drank staat op pagina 628 van het

blad. Dat het gebruik begint te verminderen schrijft Johannes op woensdag 30 mei, waarvan slechts een door Ockerse ten behoeve van Paulus van Hemert gemaakt extract bewaard is gebleven, invnr 57, zodat het zondagavond 27 mei zal zijn geweest dat Johannes kolonisten uit de kroeg heeft geplukt.

De eerste vrije kolonist die wegens dronkenschap voor de raad moet komen is Johannes Kniessenberg, volgens de *Star* van augustus 1821. Dat loopt af met drie dagen arrest, maar als hij in maart 1822 opnieuw moet verschijnen, verdwijnt hij voor een half jaar naar de Ommerschans.

De commissie van toezicht besluit volgens de verslagen in de *Star* elk jaar – in ieder geval 1821, 1822, 1823 – met een bijeenkomst die de verdenking van een onvervalste slempartij wekt, zonder dat er harde bewijzen voor zijn. Maar ook als men slechts met mate geniet, is het niet eerlijk tegenover de kolonisten die elke vorm van drank wordt ontzegd.

Eind van het jaar loopt het nog een keer mis met een kolonist en drankgebruik. Zie het artikel Meestersmid en geweze kolonist dat is te bereiken [via deze overzichtspagina](#) (bij kerst 1821).

Een der grootste en ongevoeligste luijaards, pagina 287

De subcommissie Sneek had De Haan op 20 oktober 1818, invnr 49, voorgedragen, de ontmoeting tussen een dronken De Haan en directeur Visser wordt door Johannes beschreven dd 26 mei 1821, invnr 57, en de verdrinkingsdood van een kolonist stond in een brief van Benjamin van den Bosch dd 6 februari 1821, invnr 56, met de reactie van de permanente commissie in haar notulen van 8 februari 1821, invnr 38, waarna de *Star* van maart het ongeval nog eens beschrijft (maar dan zonder De Haan te noemen).

In diezelfde brief van 26 mei 1821, invnr 57, schrijft Johannes over de stakende stemmen in de raad van politie – waarbij hij de drie die naar zijn zin gestemd hebben, Stephanus van Royen, doctor Schuurman en burgemeester Tuttel ‘eigenlijk de Princen partij’ noemt – en stuurt hij het conceptbesluit. Dat wordt prompt op 29 mei door de permanente commissie ongewijzigd aan de raad gezonden, invnr 352.

Die verdrinken kolonist uit kolonie nr 2 heet Jacobus de Vroeg, afkomstig uit Heerenveen, geboren 1765, op 13 december 1819 aangekomen in de kolonie. Zijn weduwe blijft er wonen en later zullen twee van zijn zoons ook kolonist worden.

Zedelooze dierlijkheid, pagina 289

De nadere instructies voor de raad van politie van 29 mei 1821, invnr 352, bevat behalve het in de vorige paragraaf genoemde ook de hier weergegeven invullingen van het begrip zedeloosheid. Over Rudolffina Wilhelmina de Sturler zie noot bij bladzijde 59, informatie over de verdenkingen jegens Ockerse komen uit Stouten: *Willem Anthonie Ockerse (1760-1820) Leven en werk*, Amsterdam, 1982.

Dat ‘tegenovergestelde gevoelen’ van Johannes van den Bosch betrof een tweetal zaken, te weten de zwangerschap van Cornelia Strik, voordochter van de weduwe Richmond – zie ook boek bladzij 30 – die zwanger was van de ingedeeld Meyer, en Jacoba van Nieuwenhoven uit Wilhelminaoord die zwanger was van Theunis van Waveren, zie een artikeltje dat is te bereiken [via deze overzichtspagina](#) (bij juni 1823).

De dochter van proefkolonist Harmeling uit Groningen was waarschijnlijk zwanger van een zoon van kolonist Rausch uit Den Haag, want na haar vlucht staat bij het gezin van Harmeling ook ingeschreven: ‘Frederik Rausch (kleinzoon)’. Het is onbekend of Harmelings dochter, die waarschijnlijk Johanna heette, alleen is gevlucht of samen met de verwekker van haar kind en het is ook onbekend of ze het kind later is komen ophalen.

Enkele dochters van proefkolonisten die dit lot tref zijn verder Catharina Smies, voordochter van de vrouw van kolonist de Ruiter uit Axel, die op 30 december 1823 naar de Ommerschans gezonden wordt en Sijntje van Haften, dochter van de kolonist uit Edam, die op 19 april 1825 veroordeeld wordt.

De dochter van proefkolonist Molewijk heet Antje Gesina Molewijk, geboren 11 maart 1803 of 1802 en zij bevalt op 20 juni 1823 op de Ommerschans van een dochter. Die datum staat niet in de stamboeken Ommerschans – omdat het kind naar haar grootouders vertrekt – maar komt uit de trouwacte als het kind groot is en zelf trouwt: Vledder, huwelijksakte, 7 maart 1848, aktenr. 3.

De smeekbedes van Antje Molewijk voor haar vrijlating zijn eerst mede vruchteloos omdat ze bij het verkeerde loket is. Op de Ommerschans opgesloten bedelaars moeten hun vrijlating vragen aan de administrateur armenwezen bij het ministerie van Binnenlandse Zaken en daar wendt Antje zich eerst ook toe. Maar die administrateur heeft niets te zeggen over strafkolonisten en dat leidt tot nutteloze correspondentie: administrateur aan de permanente commissie dd 21 december 1824, invnr 71, permanente commissie aan de administrateur dd 14 januari 1825, invnr 356, met als logisch gevolg een negatief besluit op haar verzoek door de administrateur dd 25 januari 1825, invnr 72. En pas daarna krijgt ze via de hier geciteerde brief van 5 september 1825, invnr 75, aan de permanente commissie haar zin.

Vetmesten, pagina 291

Directeur Visser op 30 mei 1821, invnr 57, aan de permanente commissie: ‘En haar tevens te berigten, dat hier zijn aangekomen, de Heer Falck als adjunkt Directeur der 2. classe’. Onderhuidse kritiek op Benjamins administratie staat onder meer in brieven van Johannes van 9 juni (over de missende stukken) en 17 juni (‘derelijk’), beide in invnr 57, en van Visser op 18 juli (‘gebrekkige afschriften’), invnr 58.

Op 17 juni, invnr 57, denkt Johannes nog dat alles binnen een maand bijgewerkt zal zijn, maar op 1 augustus, invnr 58, heeft hij die gedachte laten varen en schrijft hij dat de administratie de directeur ‘wanhopende’ maakt en dat Visser vermoedt dat het een van de redenen was waarom Benjamin er de brui aan gaf. Als gezegd vond Johannes dat geen rare gedachte en ik al helemaal niet! In diezelfde brief van 1 augustus 1821, invnr 58, schrijft Johannes van den Bosch ook: ‘Ik stel derhalve voor de Heer Ameshoff te verzoeken om een paar knappe jonge lieden, voor minder gaat het niet, op te sporen en naar hierwaards te zenden 6 weken op de proef, om aan ieder van deze f500 jaarlijks toeteleggen. Maar dat hij ons vooral boekhouders en geen copiisten zend.’ Ook in die brief, 1 augustus dus, schrijft hij over vader en zoon Baade en hun ongeschiktheid als administratieve hulpen.

Over de raad van administratie schrijft Johannes op 3 en 16 december 1821, invnr 59, en de *Star* 1822 op pagina 25. Op de daaropvolgende bladzijden staat een beschrijving van de werkzaamheden van het gezelschap. Er staat niet bij of Johannes er zelf ook bij aanschuift, maar hem kennende vermoed ik dat wel.

De persoonlijk schrijver van Johannes is een 30-jarige man die Abraham van Riemsdijk heet, maar voorzover mij bekend geen familie van Jeremias Faber van Riemsdijk is, geboren 31-07-1791 in Amsterdam. In 1822 trouwt hij, in 1823 raakt hij in opspraak door een vechtpartij in het logement, waarvoor hij tot straf drie maanden op half loon gezet wordt (hij werd toen al door Den Haag betaald, zie boek bladzij 355), en eind 1824 wordt hij ziek en overlijdt hij.

Over de ‘korting van 2 stuivers per gulden voor het Administratie-fonds’ meldt de *Star* 1821 op pagina 579 in een voetnoot: ‘Uit dit fonds worden de geëmployeerden, de ossen, paarden enzv. betaald; het overschot strekt in mindering van ieders schuld.’

Meerdere subcommissies beginnen over de kosten, dit citaat komt van Enkhuizen dd 12 oktober 1822, invnr 63, ook het verweer ertegen komt regelmatig voor, dit citaat komt uit een brief van de permanente commissie aan het *Nieuws- en advertentieblad* te 's Gravenhage dd 14 januari 1823, zie ook boek bladzij 343.

Johannes beschrijft de kortstondige carrière van Bichon Vingerhoedt op 29 juli 1821, invnr 58.. Gezien de datum zal dit dus een van de door Ameshoff gezonden jongemannen zijn.

Reinheid en betamelijkheid, pagina 293

De contrôle op de huishoudingen wordt beschreven in de *Star* 1821 vanaf pagina 899 onder de kop 'Bepalingen wegens de zedelijke en godsdienstige opleiding, en het school-onderwijs der kolonisten, in de koloniën der Maatschappij van Weldadigheid', een vervolg op een artikel dat op pagina 584 begint..Zoals uit die kop blijkt, wordt daarin ook het schoolbezoek geregeld.

De lof voor Meeder staat onder meer in het schoolverslag van 6 maart 1822, invnr 60, en met name in het gedeelte dat is geschreven door de ondermeesters in kolonie 1, Middelboer en Jan Gerards, wat ook leidt tot lof voor Meeder in de *Star* van die maand.

De verplichting om gemeenschappelijk het land rond de hoeves te bebouwen wordt beschreven in de *Stars* van juli en augustus, met plattegrondjes van de bebouwingswijze rondom de hoeves op pagina 495 – hoe de kolonist het bij aankomst aantreft – en op pagina 580 – latere bebouwing. Het is zeer de vraag of dat allemaal ook zo gebeurt. Bijvoorbeeld op de proefkolonie hebben de kolonisten vooralsnog maar 700 roeden rond hun huis terwijl de tekeningen uitgaan van 2000 à 2200 roeden. Het maakt ook verder een heel theoretische indruk.

De omvang van de veestapel in de kolonie wordt regelmatig beschreven, onder meer in de *Star* 1821 pagina 721, de beschrijving van wat sterk lijkt op de gekke koeien-ziekte staat in een brief van directeur Visser van 25 juni 1821, invnr 58, waar Ockerse stukjes voor de *Star* van juli en augustus 1821 van maakt.

Wat bitters onder de suiker, pagina 295

Op 2 juni, invnr 57, schrijft Johannes aan de permanente commissie dat de orde zich begint te herstellen, de dag ervoor had hij het nog over zowel belonen als bestraffen gehad, over aanmoediging en geluk schrijft hij op 17 juni 1821, ook invnr 57.

Het feest om de veertien dagen is het 24ste, en laatste, artikel van het reglement. Blijkbaar blijven die danspartijen in deze frequentie bestaan, want twee jaar later heeft Jacob van Lennep in *Nederland in den goeden ouden tijd. Zijnde het dagboek van Jacob van Lennep van een voetreis met zijn vriend Dirk van Hogendorp door Nederland in 1823*, M.E. Kluit (ed), Utrecht 1942, het op pagina 126 over 'het bal dat om de andere Zondag gegeven wordt'.

Over de zondagspartij, de jonge meiden in de bronstijd en de vlasvinken schrijft Johannes op 17 en 23 juni, invnr 57.

Hij begint op 2 juni met opmerkingen over 'bonten te dragt' en als zijn poging om het met overreding te keren gefaald heeft, stuurt hij op 11 juni het concept-sermoen en zijn voorstel – met de wens dat prins Frederik medeondertekent – naar de permanente commissie, alles invnr 57. Het sermoen zelf staat ook in de *Star* 1821 pagina 630.

Nadenkend over mogelijke maatregelen tegen 'vreemde' kleding, oppert Johannes ook de mogelijkheid om alle niet-koloniale kleding in beslag te nemen en één keer per jaar allemaal te verbranden.

De resterende plukpartijtjes noemt Johannes dd 8 augustus 1821, invnr 58.

Roomse machinaties, pagina 298

De kolonist die op de beschreven wijze nieuwkomers voorlicht is volgens een brief van Wouter

Visser van 26 juli 1821, invnr 58, Jacob Mollevanger uit Alkmaar. Rond dezelfde tijd houdt hij een soortgelijk verhaal tegen bezoekers van het armbestuur Alkmaar, tegenover wie hij volgens Johannes op 29 juli, ook invnr 58, de kolonie als ‘een poel van ellende afgeschildert’ had.

De regionale subcommissie Enkhuizen schrijft over de overleden kolonist en de verhalen die zijn weduwe verteld heeft op 6 juli 1821, op welke brief Wouter Visser op 14 juli reageert, alles invnr 58. De overledene heet Roelof Zwaan, fragmenten uit brieven over dit gebeuren staan in een artikel dat is te vinden [via deze overzichtspagina](#) (bij juli 1821).

Als Amsterdam vragen heeft gesteld over de terugkeer van haar kolonisten, heeft Johannes van den Bosch het op 4 augustus over de lasterlijke taal op het beurtschip, invnr 58, wat de permanente commissie verwerkt in haar brief aan Amsterdam van 8 augustus 1821, invnr 352. Fragmenten daaruit ook in het hiervoor genoemde artikel. Drie dagen later reageert Amsterdam met kritiek op de *Star*.

Johanes komt net de veronderstelling van een rooms complot op 7 augustus, invnr 58. Daarvoor had hij al vaker, vanaf 3 maart 1821, invnr 56, geschreven over de broer van Muller. Laatstgenoemde is in het begin van het jaar nog de pastoor van Steenwijkerwold en heet na april ‘de gewezen pastoor’.

De twee kolonisten uit Oudewater die zeggen vanwege de afstand tot de kerk terug te willen, genoemd door Wouter Visser op 26 juli 1821, invnr 58, zijn Jacobus Bouwman en Anthony van Puffelen. Ze zullen allebei toch op de kolonie Wilhelminaoord blijven. Bouwman wordt zelfs voorgedragen als vrijboer, een dochter van hem trouwt met een zoon van proefkolonist de Wals uit Geertruidenberg.

De nieuwe pastoor van Steenwijkerwold, Schriever, geeft in oktober – als Johannes teruggekeerd is van zijn reis naar Zwitserland en blijkbaar aan Schriever hierom heeft gevraagd – op wat de inrichting van een tijdelijke katholieke kerk zou moeten kosten. Dat wordt door Johanes meegestuurd met een brief van hem van 12 november, invnr 59. Schrievers schatting: ‘Tot dat einde verzocht om te willen opgeven de tot het uitoefenen van onzen godsdienst vereischte benodigdheden; heb ik de eere aan UW Hoogwelg. te melden dat de hiertoe benooidigde gelden met het kastje dat het altaar zal remplaceeren, mede hieronder begrepen zijn, zullen aankomen op ten minste vijfhondert guldens, hebbende in allen deele de meest mogelijke bezuiniging onder het oog gehouden om zodoende die zaak te faciliteren en hiertoe behulpzaam te mogen zijn.’

Laten zich bedienen door de kinderen als prinsessen, pagina 300

Johannes schrijft niet aan de wees- en armenhuizen zelf over gebrek aan opgeklaardheid en belangeloosheid en vette postjes voor hun neefjes, maar aan prins Frederik en diens secretaris (Van Assen) op 10 december 1820 en 29 maart 1821, alles invnr 352.

Op internet staat de zeer lezenswaardige correspondentie van zo’n vertrouwenspersoon van het Aalmoezeniersweeshuis. Door de heer Jaap Lucassen is de briefwisseling verzameld tussen het Aalmoezeniersweeshuis en Willem van Barneveld, die vanaf 1811 kinderen uit het huis plaatste bij boeren in de buurt van Hattem. Aanbevolen leeswerk: Via de site www.huiberts.info en dan de zoekterm ‘weeskinderen’.

Enkele citaten uit die brieven: ‘Ik heb de tijd genomen om eene goede keuze te doen, om aan de welmeenendste Uwer oogmerken te kunnen voldoen / voor zedelijkheid, en goede orde, sta ik in / – ik vordere van hun wederkeurig, dat, waartoe zij, tenaanzien der behoorlijke opvoeding der geplaaste Kinderen verplicht zijn / lieden bij welke zij besteed geweest is, waaren goede menschen / zij lieden verplicht zijn, viermalen in de twee jaren, zich te moeten vertonen aan Uw kantoor.’

De klachten beginnen ongeveer een jaar nadat het systeem van huisverzorgers in mei 1820 van start is gegaan. Directe aanleiding is meestal een bezoekje van de ingedeelde kinderen aan hun oude woonplaats. Dan constateren armbestuurders dat de kinderen er onverzorgd bijlopen. Dat hoeft niet altijd aan de huisverzorgers te liggen, er zijn ook verhalen over kinderen die onderweg hun kleding verkopen en goedkopere vodden aantrekken.

Verder komen dan de verhalen van de kinderen los over de voeding, sommige huisverzorgers geven de kinderen 'te weinige vleesch-spijzen'. Daarnaast zouden sommige kinderen van hun huisverzorgers harder moeten werken dan ze op kunnen brengen, terwijl anderen juist weer 'leediglopen' en 'in 't wild omdwalen'. Een andere klacht is dat er niet wordt opgetreden tegen 'het hoofd-zeer' en daarnaast natuurlijk alles met betrekking tot het zedelijk voorbeeld dat de huisverzorgers aan hun pupillen geven.

Een van de eerste klagers is de schout van Koog aan de Zaan die op 21 april 1821, invnr 57, schrijft. Hij is ook degen die een brief krijgt van een bestedeling die liever in dienst gaat, 31 januari 1822, invnr 60. Over de relatie van die schout met de kolonie is een artikel dat is te vinden [via deze overzichtspagina](#) (bij februari 1824).

Verder ondemeer Harlingen: brievenboek 14 januari 1822, invnr 19, brief permanente commissie aan directeur Visser dd 26 januari 1822, invnr 353, diens antwoord aan de commissie dd 30 januari 1822, invnr 60, en een brief van de permanente commissie aan Harlingen dd 5 februari 1822, invnr 353. Maar er zijn veel meer die zich roeren. De stroom rijst heel 1821 en bereikt midden 1822 het hoogtepunt. Zie in het boek bladzij 328-329.

Er is ook een huisverzorger die een wees van vijf (!) jaar brieven waarin om geld gevraagd wordt laat schrijven naar een Amsterdamse notabel.

Johannes neemt midden 1821 een eerste actie tegen huisverzorgers die niets uitvoeren. Hij zet de wijkmeesters op stukloon. Ze krijgen wekelijks dertig cent 'voor ieder huisgezin van wezen waar van de verdiensten 6 gulden of daar boven per week bedragen; wanneer de verdiensten minder mogten bedragen, zal aan hun voor zoodanig huisgezinnen niets worden uitbetaald'.

Maar ook door de wijkmeesters achter hun broek aangezeten doen de huisverzorgers niks. De volgende maatregel: als een gezin met wezen schulden maakt, is de huisverzorger verplicht zelf 24 stuivers per week bij te verdienen. Meteen zeggen een paar hun betrekking op en keren huiswaarts. Zie een artikel over de Harlingse huisverzorger Leba dat is te bereiken [via deze overzichtspagina](#) (bij januari 1822).

De rest krijgt Johannes door deze nieuwe bepaling tot enige werkzaamheid. Maar dat zegt nog niets over de kwaliteit van hun zorg voor de weeskinderen.

Armoede veroorzaakt door overbevolking, pagina 302

De verklaring te zullen blijven – waarin en passant ook weer beloofd moet worden de koloniale kleding te zullen blijven dragen – staat in een brief van directeur Visser van 14 augustus 1821, invnr 58. Johannes had twee maanden eerder, getergd door de vele mensen die na aankomst meteen weer uit Willemsoord vertrokken, aangedrongen op zo'n soort verklaring.

Van de bij de weduwe Vergeer ingedeelde jongeling die weggestuurd is verhaalt het boek op bladzij 115 ev. Het door haar als eigen dochter opgevoede meisje is bij aankomst 19 jaar en heet Jaantje Wester. Die was er al een keer eerder vandoor gegaan voor ze definitief wegbleef. Haar dochter is Janna Vergeer die het tweede kolonie-huwelijk sloot op 20 mei 1820 (boek bladzij 244) met de ingedeelde bij Weender, Frans Looimeier. Haar zoon heet Sent of Cent Vergeer die al eerder in het boek genoemd is in verband met Tuitje of Geertruda Bodenstaf (bladzij 166) en die dit voorjaar, 28 april 1821, met haar getrouwd is.

Over Janna Vergeer en Frans Looimeijer is onder meer correspondentie van Gouda op 8 september 1821, invnr 59. Wouter Visser die bij de weduwe Weender geïnformeerd heeft en haar mening geeft op 11 oktober en Zaandam op 29 oktober. Op 4 december tenslotte deelt Wouter Visser mee: 'Voorts heb ik de eer de Permanente Kommissie bij deeze te berigten dat, de persoon van Frans Lomeijer op advijs van Zijn Hoog Ed Gest den Heer 2e Adessor is geplaatst in kolonie no.3 als hoofd des huisgezins van wijlen Loggiers.' De huisverzorger Loggers was kort daarvoor overleden. Alle genoemde brieven in invnr 60.

Rond Sent Vergeer en Tuitje Bodestaff speelt het iets later. Gouda schrijft op 22 juli 1822 dat hij zich op de kolonie niet getolereerd voelt, waar 4 augustus door Visser op gereageerd wordt, beide brieven invnr 62. Op 13 oktober van dat jaar wordt hij in Willemsoord geplaatst als huisverzorger over een aantal kinderen uit Dordrecht, als opvolger van de man die een weesmeisje met een touw met knopen had geslagen (boek bladzij 334).

De ontmoeting van de twee tot huisverzorger gepromoveerde jongemannen met Christiaan Sepp, wordt door Sepp beschreven in de *Star* van april 1823.

Zachte tranen, pagina 305

Johannes stuurt het voorstel van een financiële beloning bij de medailles op 1 juni 1821 aan de permanente commissie, invnr 57. Daarna herhaalt hij een paar keer het verzoek er haast mee te maken, oa in brief van hem aan de permanente commissie dd 17 juni, ook invnr 57, en met de opmerking 'daar de regime tegenwoordig gestreng is enzov' in brief aan de permanente commissie dd 3 juli 1821, invnr 58.

Wouter Visser stuurt op 11 juli 1821, invnr 58, een voordrachtslijst. Omdat hij dan pas drie maanden in dienst is heeft hij die vermoedelijk samen met Johannes opgesteld. Die lijst is niet gevonden, maar zal waarschijnlijk hetzelfde zijn als het overzicht van de medaille-verdeling dat in de *Star* 1821 pagina 680 en verder wordt gepubliceerd. Het blad doet verslag van de uitreiking vanaf pagina 724.

De Zwolse weduwnaar Hendrik van Ommen, die sinds Johannes Bosch naar de strafkolonie is gegaan met ongeveer 66 jaar de oudste kolonist is, krijgt beloond voor 'ijver naar zijn vermogen'. De jonste kolonist, Klaas Visser, die twee jaar geleden werd afgezet als onderopzichter, schijnt weer een beetje in de gratie te komen gezien de beloning 'wegens zijn toenemend goed gedrag'.

Op 16 oktober 1822 schrijft Wouter Visser over het 'onaanzienlijk' geworden diploma van Molenaar, die dan al als hoevenaar bij de Ommerschans woont, dus die Visser aangeschoten zal hebben toen die de vesting bezocht, invnr 63.

Instituut van landbouwkundige opvoeding, pagina 307

Op 21 augustus 1821, invnr 58, schrijft Wouter Visser aan de permanente commissie: '(...) en dat nu weder door den Heer Oosterloo een begin is gemaakt met bouwen van woningen in no.6, waardoor ook daar, eerlang, zelfs binnen weinige dagen, eenige tot den ontvang van kolonisten in gereedheid zullen wezen.'

'Goedgekeurd bij Koninklijk besluit van 28 augustus 1821 no. 79' en ook opgenomen in de *Star* van september 1821, pagina 715 zijn de 'Voorwaarden waarop de Permanente Kommissie van Weldadigheid bereid is voor de overneming van bedelaars te kontrakteren'.

Johannes schreef al over de 'zeer verre uitzigten' en over het landbouwkundig instituut in een brief aan prins Frederik dd 10 december 1820, invnr 352, en gaat er op door in het jaarverslag over 1821, invnr 989, en in de *Star* van september 1822.

Wouter Visser schrijft op 16 september 1821, invnr 59, dat hij aardappelen naar Amsterdam heeft gezonden en nog meer gaat zenden, in de vergadering van 17 september, invnr 38, constateert de permanente commissie de lage prijzen. Johannes meldt zijn terugkomst in brieven aan de permanente commissie en aan W.A. Ockerse dd 11 oktober 1821, invnr 59, en dan constateert hij ook dat het met aardappelen verkopen niet wil lukken. Dat de permanente commissie hem een budget van 125 gulden verleent om experimenten uit te voeren, komt uit Kloosterhuis pagina 193.

En geeft hem zijn arbeidsloon niet, pagina 309

De gegevens in dit stukje komen uit een brief van Wouter Visser aan de permanente commissie dd 20 december 1821, invnr 59, waar bij gevoegd zijn de brief van Johannes Bosch aan de heren burgemeesteren van Amsterdam van 21 oktober en een verslag van luitenant Fenner van zijn ondervraging van Bosch op 11 december.

Die het op de gewone verstrekking geheel laten aankomen, pagina 311

Op 3 december 1821 schrijft Johannes over kolonisten die het helemaal op de gratis verstrekking laten aankomen, op 8 december achrijft hij dat er door de overplaatsingen naar de strafkolonie binnenkort nieuwe gezinnen gestuurd kunnen worden, ‘daar er denkelijk wel meer luijaards van hier naar toe zullen marcheren’, beide brieven invnr 59.

De formulering bij de veroordeling van Houtman komt uit de *Star* december 1821. Overigens wordt in de *Star* geen melding gemaakt van alle gezinnen die naar de strafkolonie gaan, blijkbaar vond men het een beetje veel om openbaar te maken. Dat de kinderen beter gereinigd worden door ze te scheiden van hun ouders wordt beschreven door directeur Visser op 26 januari 1822, invnr 60.